

*De nem segít rajt senki sem,
elnyelik mély ködök,
s a sorsa fölött elcsitul
a világ, az örök.*

*És tovább is uralkodik
a csend, a gyötrellem,
s magányos mécsesként vigyáz
a pislá értelem.*

HEINE ÉS BÖRNE

Irta: FEJTŐ FERENC

Részlet szerző sajtó alatt levő Heine-életrajzából

„L'avenir est á nous!“ — e saint-simonista harci kiáltással nyitott be Heine, 1831 egyik szeptemberi délutánján, a párizsi Hotel de Castille egyik kis, pedáns rendben tartott szobájába. Amikor meglátta rég nem látott kollégáját, — önkéntelenül visszahőkölt. Börne ijesztően lefogyott. Nagy, selyemköpenybe burkolózva ült, helyesebben terpszkedett: „mint egy teknősbéka a teknőjében“, — gondolta tiszteletlenül a tiszteletlennek fejedelme; s mikor időnkint Heine felé emelte-fordította ősz fejét s gyanakvó ábrázatát a költőt fájdalmas érzés fogta el. Elszorult a szive, amikor meglátja a nagy írónak, házikabátja ujjából kibukkanó, szegény, sovány, sorvadó kezét.

Heine a tükörrel szemben ült: nem álta meg, hogy össze ne hasonlítsa magát írotársával. A szánalmat elégedettség váltotta fel benne. Nem lehet oka panaszra. Az arca rózsás, a nyári szünetben, nyaralásban kissé meg is hizott. Börne beteg ember, emberi roncs, szánalmas csontváz, nazarénus... ő kövéredő hellén, szép, illatos... Kissé öntelten, szórazottan mosolygott... — Örülök, hogy jó színben találok — mondta kissé írónikus udvariassággal. Börne felsóhajtott — — Sokat dolgozom, — felelte összeszorítva fogát.

Zavartan nézték egymást s hallgattak, mint akiknek rengeteg közölnivalójuk van egymással. Börne, — amióta találkoztak, — magában kissé megbarátkozott Heinével. Nem csoda: szüksége volt, szüksége lett volna egy barátira, bajtársra; nagyon magányosan élt és verekedett... Ha ők ketten összefognak, életre-halálra, — gondolta: a poklok kapui sem vehetnek rajtuk erőt! Nem, nem érezte versenytársnak, nem irigykedett sikereire, nem féltékenykedett zeneibb, ördögösen könnyedébb s cirkalmasabb stílusára s boldogan olvasta, kívülről megtanulta Heine harcias üzenetét: „Mi korunk nagy feladata?... Az emancipáció... Az egész világ emancipációja s főleg Európáé, amely végre nagykorú lett.“ ...Ime, a született barát, az elrendelt szövetséges.

Most, hogy zavartan ültek, egymással szemben, az alkonyi félhomályban, most, hogy örülnie kellett volna: végre megint együtt vannak! Végre mégis felkereste Heine, akinek látogatását oly régóta várta (azonnal ide kellett volna jönnie)... mégsem örült vagy helyesebben alig örült. Megma-

gyarázhatatlan okból, de határozottan érezte, hogy ez az ember *nem* lehet barátja, mégcsak szövetséges sem. Érezte, hogy mérhetetlen távolság tántog közöttük. Ez az ember *nem tiszta és nem kemény*. Börne semmitől sem irtózott annyira, mint a testi-lelki puhaságtól s a szellemi kényelemtől... Testi ellenszenvet érzett látogatója iránt.

Heine törte meg a hosszú csendet. Börne legutóbbi „párizsi leveleit“ kezdte dicsérni. — Micsoda végzetes szókötések! Mily felségáruló igék! Hazaáruló accusativusok! Forradalmi imperativusok! Micsoda stil, Istenem, micsoda stil! — Tréfásan-komolyan meghajolt, hódolatát kifejezendő.

— Ön kissé lágyan ír — vizonozta, a dicsérettől zavartan s a zavarótól ingerülten Börne, kritikával a dicséretet.

Heine elképedve nézett rá.

— Igen, kissé lágyan, — folytatta Börne kérlelhetetlenül... — Kissé tulságosan szellemesen ír, negédesen... Az az érzésem, ne haragudjék öszinteségemért, mintha a harc közben meg-megfeledkeznek a küzdelem céljairól, — s inkább csak a fegyvercsörgés zenéje érdekelné... Nem harcol teljes szívvel.

— Azt hiszem, igazságtalan hozzám — mondta Heine, hűvösen.

— Lehet... S remélem — mondta Börne. Aztán hirtelen a szemébe tekintett... — Nem szabad haragudnia rám, de nem fogok Önnek sohasem hizelegni... Fogadjon el olyannak, amilyen vagyok — haragosan őszintének... Durván igazságosnak... Sohasem támadom majd a háta mögött, hanem mindig szemtől-szembe! Sohasem dicsérem majd szembe, hanem mindig a háta mögött.

— Önre szüksége van ez ügynek, Heine. Nem a személyére van szükség, hanem a tollára, a tehetségére, a zsenijére... Ön tulságosan szabadnak érzi magát, felelőtlennek... nem elég szigorú önmagához! Könnyelmű fiatalember! Nem tudja, milyen szörnyű felelősség ma írónak lenni. Nemzeti s világlelősség...

— Az író — mondta keményen, konokul, — nem udvaronc, nem királyok bohóca többé, hanem vezető, akinek ajkán csüng a sokaság... Példa, akinek erkölcsileg feddhetetlennek kell maradnia... Az író reprezentálja az eszméket a sokaság előtt... Ballépésével nemcsak magát buktatja el, hanem az eszmét is... Érti, Heine? Az írónak nem lehet magánélete, nem lehetnek hangulatai, szeszélyei... A régi fejedelmekre hasonlítunk: urak vagyunk, vezetők, szinte kényurak, — de nagy szolgálat árán; óriási a hatalmunk, de a hatalom súlyos kötelességekkel jár, a népszerűség roppant teherrel... Félek Heine, hogy Ön még nem gondolkozott komolyan az író hivatásáról... Hogy nem mindig gondolja meg a *hatása* szempontjából, amit leír... Az irodalomban, Heine nincs helye egyéni szeszélynek... Az irodalmat az igazság szolgálatába kell állítani... Értsen meg, Heine! Könyörgök, tartson velem ezen az uton. Tartson jobbként énjével, akit bámulok, tartson a republikánus Heinével! — kiáltotta, kéréshangon s szikár, szinte nyomorék kezét testvéri, szövetségi kézfogásra nyújtotta Heinének.

A költő vonakodva tette puha kezét Börne csontos tenyerébe. — Örülök, hogy megértett, — mondta Börne megkönnyebbülten. Aztán újból elkomolyodott: — Nem lesz könnyű dolga velem, — mondta. — Kellemtlenebb barát leszek, mint amilyen ellensége lennék... Örökké, s mindent, számonkérek majd Öntől. Ugy figyelem majd, mint önmagammat. Minden

lépését, minden sorát... Nem fél ettől a számonkérő barátságtól?

— Nem félek — mondta Heine borzongva. Félt.

Megijedt ettől az igényes barátságtól s elátkozta a pillanatot, amikor Börne küszöbét átlépte.

Nem tudott néki ellentmondani... Nem talált érveket, nem talált magában bátorságot, hogy szemébe vágja: *nem!* Nem kell a barátsága. Nem kell az igazsága... mégha igaza van is...

Fellelékezett, mikor kilépett a nehézlevegőjű szobából s lebotorkált a sötét lépcsőházban.

De Börne árnyéka kísérte, mint egy fegyőr.

A szabadság zsarnoksága — gondolta — nagyobb zsarnokság, mint volt a fejedelmeké!

S mégsem tudott ellentállni Börnének. Magában lázongott ellene; rosszkedvűen kerülte; de Börne nem engedte szabadon. Sokszor vette észre, hogy követik; gyanus alakok settengtek mögötte, s ácsorogtak órák hosszat szállodája előtt, közömbösséget tettetve, újságolvasásba merülve. Sohasem volt benne biztos: porosz spiónok-e vagy Börne kémjei? Mert Börne is mindent tudott róla; kivel beszélt s hol? És mit? Mindent tudott... Hallgatólag beleegyezett abba, hogy republikánusnak tekintsék s Börne hívének; nem volt ereje ellentmondani...

Börne akkortájt republikánus klubot szervezett a párizsi németek körében. Mesterlegényeknek, szatócsoknak, vándordíákoknak hirdette a forradalmi evangéliumot... Heine elkísérte többször a faubourgekban bérelt, füstös, izzadásszagú hodályokba... Puha, illatos, kényeskedő kezét megropogtatták a kérges, veritékes munkástenyerek. Az ünneplőbe öltözött, nyers, sötét arcok, különös, ijesztő fényben usztak... Börne az emelvényen ült, komoran s fensőségesen; felállt s keményen, élesen, félreértetlenül foglalta össze haragját, gyűlöletét és reményeit; úgy vijjogott a bomló s rothadó világ fölött, mint egy keselyű.

Heinét megrendítette s kétségbeejtette írotársának forradalmi eloquenciája.

Egyszer megpróbálkozott ő is beszéddel; de belézarodott az első mondatokba. Nem volt jó tribúnnek. Képtelen volt „improvizálni“. Hányingere támadt a pipafüsttől. Nem bírta a rossz levegőt. Nyissák ki az ablakokat!

Félt a tömegtől.

Hogy' nem fél Börne! Mit tud ezekről az emberekről, akiken uralkodik s akiket szolgál? Mit szeret rajtuk?

Most dübörögve, rajongva tapsolják; de holnap talán szétszakítják! Vajjon a népnek, ez „uj szuverénnek“ szolgálata nem éppoly méltatlan-e az íróhoz, mint a fejedelmek mulattatása? Muszáj-e mindig szolgának lennünk? Mindig a másé, sosem a magunké?

Nem érezte magát otthon a republikánusok között.

Néha meg-megsejtette ez alantas, nyers, forrongó kispolgár- és proletár világ sötét, komor, rembrandti szépségét; e faragatlan, izzadó, gerjedelmes gyülekezet ünnepélyes erejét. Nemcsak félt tőlük, rokonszenvezett is velük, — magányában sokszor meghatottan gondolt rájuk s mégis mindig idegenül... Talán meg is tudott volna halni értük. De élni?

Ezek nazarénusok!

És ő hellén.

Fanatikusok!

És ő türelmes. E világ hibáit legalább annyira szereti, mint erényeit. Gyűlöli a szigort, a következetességet, a respublikát. Ő, miért kell közöttük ülnie, mi köze az általános emberi emancipációhoz? Börne mellett egy púpos, ellenszenves arcú, konokul-korlátoltképű szabó ül az emelvényen. Ezt az embert, ezt a hóhércú, elkeseredett embert, ezt a külvárosi Robespierret akarná ő a világra szabadítani?

Milyen jó lenne elszakadni innét, költőnek lenni, megint csak költőnek, gyermekesen szabadnak, játékosnak, felelőtlennek! S másnak engedni át a harcos, hóhéri métiert!

A fiatal, kedves, szőke Hitler volt ma nála; meglepődött, amikor látta, hogy a Heine előtt fekvő papírlapon alig volt egy sor áthuzatlan, alig egy szó átjavítatlan. Voilá — mondta neki — ez az, amit a közönség ihletnek és szent lángnak nevez! Ugy dolgozom, mint az aranyműves, ha láncot készít: egyik szemet a másik után fogom, egyiket a másikba illesztem, aprólékosan, gondosan...

Szeretett volna aranyművese lenni a költészetnek... de nem lehetett. Az *Allgemeine Zeitung* újságcikkeket kért tőle, nem verseket; ha akart, ha nem, politizálni volt kénytelen s ha politizált, maga mögött érezte Börne fűrésző, számonkérő tekintetét... A lelkiismeretét helyettesítette Börne. Megpróbált „Börne-like“ lenni. Alkalmazkodni hozzá, szájaize szerint írni.

Támadta, csufolta cikkeiben a polgárkirályt...

Börnének azonban ez nem volt elég. Foglaljon nyíltan állást a köztársasági eszme mellett! Vessen véget a kétértelműségnek...

— Az Istenért, mit akar tőlem? — méltatlankodott Heine. (A Jardin des Plantesban sétáltak, a fősétányon, fel s alá). — Olvasta a mai *Le Temps*-t?

— Még nem.

— Nohát olvassa el, tessék!

A Temps azzal vádolta meg Heinét, hogy párizsi cikkeit az osztrák kormány inspirálja... Metternich zsoldjában támadja a polgárkirályt, fűrészeli az alkotmányos monarchiát... holott...

S Most olvassa el ezt a levelet!

Cotta, az Augsburger Allgemeine Zeitung szerkesztője siránkozik, hogy forradalmárságával tönkreteszi a lapot... s mellékeli Genznek, Metternich bizalmasának méltatlankodó levelét... „Már régóta — olvassa fennhangon Heine — nem kell az embereknek többé a papság és a nemeség, ezeknek immár végük, requiescant in pace...”

— Nem rossz! — csettint Börne s elhúzza arcát. — Ez a hang Metternich közvetlen környezetéből, nincs pikantéria híjján.

— „De — folytatja Heine Gentz levelének olvasását, — ha már olyan emberek is megtámadnak, aminők Pétier* és hivei, az államhivatalnokok, bankárok, földbirtokosok, sőt élesebben támadják ezeket, mint a papi fejedelmeket, grófokat és bárokat valaha, — kérдем, — ily körülmények közt végül is ki kormányozhatja az államot?”

Börne nevet. — Ez csöppet sem nevetséges — mondja Heine felhábo-

* Akkori francia miniszterelnök, akinek politikája sokban hasonlított Daldier-éhez.

rodva, — Cotta könyörög, hogy enyhítsem a hangomat... S Önök, a *Deutscher Volksverein*, elégedetlenek velem... Mít akarnak tőlem? Mít tegyek?

— Nem kívánunk lehetlent. Aki valóban az emberi emancipációt akarja szolgálni, nem lehet más, mint republikánus.

Heine nem tudja türtőztetni magát: — Tagadom! — robbant ki belőle végre. — Tagadom, tagadom!

— Ezelőtt egy héttel még nem tagadta, amikor belépett a *Volksverein*be! — ríposztzott hidegen Börne.

— Hibát követtem el. Még a mai nap folyamán bejelentem kilépésemet.

— Gyáva.

— Akkor voltam gyáva, amikor engedtem az Ön szellemi terrorjának.

Börne gúnyosan felnevet.

— Tegyük fel, hogy a *Le Temps* nem támadja meg... hogy Gentz nem írja meg ezt a levelet... Fogadom, hogy megmaradt volna a körben!

— Akkor sem! Akkor sem! Rosszul érzem magam a körökben, értesse meg... Nevethet, de rosszul érzem ott magamat... Igen, ha a köztársasági párt szabad és egyenrangú emberek szövetkezése volna!... De a Körben mit sem érezni a szabadságból! Kís, becsvágyó, nagyképű zsarnokok, Robespierre-hajlamu szabólegények, guillotíne tekintetű szappanfőzők, alacsonyhomlokú s tüdőbajos fazekasok, akik az ellenségénél is jobban gyűlölik egymást, főgondjuk, hogy konok és korlátolt nézeteiket ráerőszakolják arra, akit nagylelkű rokonszeny tévesztett a körükbe... Nem, nem és nem! Ezek ne tegezzenek engem, ne veregessék a vállamat, ne kifogásolják a cikkeimet, ne szimatoljanak bennem eretneket és árullót. Ne követeljék, hogy a szájuk ize szerint irjak... vagyis izetlenül... Undo-rododom tőlük, érti? S ha ők a Köztársaság, akkor nem kell a köztársaság! Ha az ő színvonaluk az egyenlőség, nem kell az egyenlőség!

Remegett a felindultságtól.

Börne összeszorított foggal s ököllel állt Heine előtt, fürkészve, hidegen, kárörömmel tekintett a szemébe. Rég készült erre a jelenetre... amikor tettenérheti Heine árulását.

— Nem gondolja, hogy groteszk, ha egy szegény és száműzött zsidó író úgy beszél, mint egy arisztokrata? Mi joga veti meg, mi joga nézi le a szegényeket?

S mikor Heine nem felelt:

— Hát azt hitte, hogy akiknek emberi méltóságáért küzd, máris szabad és szép emberek? Csupa *lion*? Aki a *rue de Richelieuben* öltözködik?

— Nem! — mondta csendesesen Heine. — De legyen bennük alázat a szellem iránt! Fűtyülök azoknak a szabadságára, akik megfoszthatnak engem a szabadságtól!

— A kétértelműsége, a köpönyegforgatásra szeretne fölhatalmazást?

— Hogy az lehessen, aki vagyok! S azt irhassam, ami tetszik! Ami lelkiismeretem szerint való!

— És Cotta szájaize szerint... És Gentz és a *Temps* szájaize szerint...

— Rágalom!

Szótlanu! néztek egymással farkasszemet. Ha egy szó esik, egymásra törnek. Megborzongtak az ellenségességtől.

Börne vállat vont s megindult tovább. A kis medencében bánatosan uszkáltak a hattyúk; egy rövidnadrágos kisgyerek morzsákat szórt a vízbe. Az ég közömbösen, hűvösen szürke volt. Heine leverten, ingadozva ment Börne után.

— Bocsásson meg, hogy elragadtattam magam, — mondta Börne hűvösen.

— Én kérek bocsánatot — felelte Heine.

S „baráti“ kézszorítással váltak el.

*

Két nap múlva, Heine, mintha misem történt volna, megint elment a Körbe; Börne, amikor meglátta, eléje sietett az emelvényről s az első sorba vezette.

Egy hét múlva pedig megjelent az augsburgi lapban az a cikk, amelyben Heine a következőket írta:

„Aki monarchista vagyok természetes hajlamomnál fogva, ez országban meggyőződéses monarchista lettem“.

Azt hitte, ezzel a „csinytevéssel“ egy csapásra megszabadul a Kör-től s Börnétől.

Ha ugyan Börne nem kap majd gutaütést, amikor e sorokhoz ér!

A kör válaszmánya — mint besugták néki — rendkívüli közgyűlésre ült össze az ügyben.

Arthur Schmidt, szappanfőzőmester, alelnök, ismertette a tényállást: — Meg kell bélyegeznünk, mint árulót. Ünnepelesen ki kell zárnunk s megtagadnunk vele minden közösséget... Más büntető szankciót, sajnos egyelőre nem áll módunkban alkalmazni ellene...

— Ellenzem — mondja Börne ünnepelesen.

A válaszmány tagjai kérdően tekintettek rá.

— Ellenzem — ismételte Börne, — hogy komolyan vegyük, amit irt. Hogy egyáltalán komolyan vegyük. Ellenzem, hogy kizárjuk. Ellenzem, hogy törődjünk vele. Ha Heine az abszolutizmust dicséri, a monarchiát — ne higgyék, hogy meggyőződésből teszi. Az abszolutizmus dicsérete nála csak stílusgyakorlat, amellyel a lehetetlent kísérli meg. Nem azért vallja magát monarchistának, mert lelkiismerete parancsolja, — hanem mert aznap, amikor cikkét írta, tettenért egy német liberálist, amint ép' savanyukáposztát evett kolbásszal... S ő nem szereti a savanyukáposztát meg a kolbászt. Heine gyermek. Ellenzem, hogy felnőttnek tekintsük. Hagyjuk játszani...

— Tulbecsülnők azzal, hogy kizárjuk.

— Tulbecsülnők azzal is, ha megrónók.

— Hagyjuk játszani.

A válaszmány, bölcsen, így határozott.

*

Heine káromkodott, amikor megtudta, hogy védte meg Börne.

Néhány hét múlva, a Valentin étkezdében, ismét összetalálkoztak. Börne Heine asztalához ült.

— Mennyiért adta el magát? — kérdezte könnyedén.

— Nem eladtam, csak megadtam magam — felelte Heine nyugodtan. —

Az ember csókolja meg a kezét, amelyet nem tud levágni.

— Bon mot. Azt hiszem, Ön egy bon mot kedvéért még a köztársaságiakkal is megegyeznék.

— Egy nyugodtan elfogyasztott ebéd kedvéért is. Azt ajánlom, kösünk egy félóra fegyverszünetet. Ebéd után rendelkezésére állok.

Némán fogyasztották el az ebédet.

Börne kellemetlen volt, mint a rossz lelkiismeret.

A Tuileriák kertjébe mentek ebéd után. A kőpadokon kövér rentierk emésztettek.

— Olvastam az *Europe littéraire* prospektusát — mondta hanyagul Börne.

Heine el volt készülve e támadásra.

— S hogy tetszett?

— Képzelteti. „A politikát teljesen kizárjuk a folyóiratból“ — idézte kívülről a Heine-szerkesztette prospektus szavait. „Lapunk művészeti lap lesz, a napi szenvedélyektől távoltartjuk magunkat...“

— Ugy van — folytatta dacosan Heine. — „Lapunk semleges terület lesz, amelyen békében férhet meg minden párt és minden vélemény.“

— Nem pirult el, mikor ezt leírta?

— Nem.

— Ön hisz a semlegesség lehetőségében? Ön hisz abban, hogy a politika területe elválasztható az iroda/métól? Ön hajlandó együttműködni ellenségeivel?

— Hiszek, hiszek, és hajlandó vagyok. Börne, ne felejtse el, hogy elsősorban író vagyok... s ellenségem, legfőbb ellenségem, a rossz író, a tehetségtelen, a féltehetség, a „nichtig“, a nem-író...

— Ön nagyon rossz utra téved, Heine. Hígyje el, a megalkuvás, a gyávaság, a hazug semlegesség nem áll jól magának.

Egy izléseken kifestett, nagykalapos, szőke dáma lejtett el mellettük. Heine megállt s megfordult utána. Felsőhájtott:

— Őh, ezért a gyönyörű nőért odaadnám minden meggyőződésemet.

— Önnek valóban sok meggyőződése van. Tulságosan sok...

— Szükségem van választékra, mert mint mindenben, ebben is szeretem a változatosságot.

— Ön feneketlenül romlott, Heine.

— Mikor romlott az író? — kérdezte Heine megállva. — Ha hű marad egy meggyőződéshez, amelyben nem hisz, avagy ha tapintatlanul s mindig kimondja a véleményét, még ha a véleményei változnak is?

— Ön most az alkotmányos monarchia hive? Ószintén? Legbelül?

— Az élet hive vagyok, Börne... A szabadság hive... Ez a lényeges kérdés, barátom. Az alkotmányos monarchia, úgy érzem, most, (fenntartva a jogot arra, hogy holnap karlista legyek, republikánus vagy bonapartista) a leginkább biztosítja elképzelésemet a haladásról és a szabadságról... Kecses szép, finom államforma ez, Börne, gondolja csak meg! Szabadság, úgy képelem, csak ott lehetséges, ahol szinte egyenlő nagyságu erők tartják egymást egyensúlyban... és semlegesítik egymás zsarnoki hajlamait... Az alkotmányos monarchiában három zsarnok ellenőrzi s közömbösíti egymást: a polgári parlament, a király és a nép... Minden hódolatom a királyé, akinek nincs semmi hatalma; minden rokonszenvem a népé, amely csak addig rokonszenves, amíg elnyomott... Aldott legyen Thiers, a polgárság legnagyobb államférfia, aki a kellő mértékben nyomja el a

népet s pukkasztja a királyt... A legtökéletesebb, vagy ha akarja, a legkevésbé tökéletlen államforma ez, Börne! A legtapintatosabb s kegyeltesebb: a multat nem dűlja fel egészen, ami benne lényeges volt, megőrzi ékitménynek. S aztán, milyen színes, változatos anyag, mennyi kitűnő szatiratóma... Voltaire mondta, hogy minden műfajt engedélyez, kivéve az unalmasat. Nos én nem engedélyezem a köztársaságot, mert unalmas lenne — — —

— Talmudista.

— Kettőnk között nem hiszem, hogy én lennék a talmudistább. Az én törvényem a szépség, Börne. Magának *igaza van*. De fűtűlök, fűtűlök az igazságára.

— Ezt akartam csak hallani.

— Teljesült a kívánsága.

— Ugy érzem, néha, mintha személyemben Luther állna, Önnel, Melanchtonnal szemben.

— Igen hízegő rám a hasonlat.

— Nem tudom. Én Lutherral mondatom: Arra születtem, hogy hordákkal s ördögökkel hadakozzam, háboruszkodjam, ezért harciasak és viharosak a műveim. Köveket s sziklákat hengerítek, töviseket gyomlálók, árkokat töltök ki, utat építek s igazítok; Melanchton tisztán és szelíden sétál át az ösvényen, virágot ültet és öntöz jókedvűen, istenadta tehetséggel. De ha már muszáj hibásnak lennem, hát inkább legyen a keménység a hibám, csak velem legyen az igazság...

— Én pedig, — mondta Heine, — inkább a lágságot választom, csak a szépség maradjon velem.

— Lehet a puhaság szép?

— De lehet-e szép a keménység?

Fáradtak voltak már mindketten. S ez így folytatódott közöttük, még sokáig. Százszor megfogadták, külön külön, hogy nem kezdenek újból meddő vitába. De ha Börne kerülte Heinét, — most már ez csapott rá, s kizozta tréfáival, léha megjegyzéseivel. S ha Heine menekült Börne elől, ez fogta le s olvasta rá újabb „árulásait...“ Börne egy dicsérő szót írt a kleriko-liberális Lamennaisról: a köztársaság szövetkezik Rómával? — ugnatta az antiklerikális Heine.

— Róma nem fizet nekem évi penziót — vágott vissza Börne. Tudta, hogy Thiers pénzügyi támogatást járt ki Heinének s mérhetetlenül megvetette érte a költőt, aki viszont nem látta be, miért ne kamatoztatná meggyőződését? A „forradalmár“ Heine lélekben egyre jobban beilleszkedett a *juste milieu*-be, amelynek benső neveltségességét, polgári korlátoltságát s hősielenségét kevesen látták nála tisztábban... S törékenységét is. Nem csapta be magát: tudta, hogy a munkásnép elégedetlenül forrong, hogy a jövő másnak, kiméletlenebbnek, egységesebbnek készül; sokat sétálgatott a faubourgokban, beszélt a munkásokkal, viszonya volt munkaslányokkal... S mégis Thiersrel tartott. Nagyon leegyszerűsítik azonban az emberi lélek és Heine problémáját, akik az évdíjnak tulajdonítják „juste milieu“-ségét. Jobbhiszeműek vagyunk: inkább Börnéektől való félelmének s a német republikánusok iránti iszonyának tulajdonítjuk, s annak a ténynek, hogy lényének s izlésének valóban a polgárkirályság langyos, kissé zúllott, tarka anarchiája, polgári kavargása, szellemi szivárványozása felelt meg. Ami messianisztikus forradalmárság még ma-

radt benne, azt a Saint-Simonizmusba vetítette. Ha analógiát keresünk rá: „weimari“ költő lett volna, enyhén antikollektivista s szocialistabarát; jól érezte magát a „száraz Szajna“, a boulevardok ragyogó, gyönyörű áradatában: alapjában véve *boulevardista* volt s így hive a „juste milieu“-nek, Périernek, Thiersnek, Guizotnak egyként, akik felvilágosult despotasággal óvták a boulevardok Buissonnál öltözködő járókelőit a környező „alvilág“ fanatikusainak irigy gyűlöletétől... Heine szerette a jólét egyenruháját, a cilindert, fehér mellényt, fekete kabátot s ezüsfogantyus sétapálcát; szerette a Café Cardina! riadalmas csillogását, az élet álomszerűen dús és elomló csobogását a rue Taibout s Richelieu között. Itt ácsorogni, kószálni, céltalanul (Jó napot, Mr. Balzac! Olvastam a Modeban Traité-jét, gratulállok!), nézni a főkötös, abroncsszoknyájú hölgyeket, találikat beszélni meg egy-egy loretellel, megbámulni az antikváriusok metszeteit, alkudozni egy-egy régi könyvre, megállni az ékszerészek kirakatai előtt, éhes bámulattal nyomon követni egy még sohase látott ígéretes tekintetű dámát, hallgatni a Tőzsdének, ez igazi, új Palais Royalnak, a Juste Milieu székesegyházának zsinagógás moráját, köszönni a színésznőknek, ismerősöknek. Ő boulevardi séta, édes semmittevés, amely oly gazdag élményekben s eseményekben, pihenés, amely munka az agynak s szívnek, fejedelmi szemle az élet telje fölött, maga is világnézet, politikai s életi állásfoglalás!... Elragadtatott hive volt Párizsnak; gyöngéden szeretem még árnyékát s foltjait is! — mondta a météque Montaigneval. Nem lehetett ezt a fényűző gyönyörűséget szeretni s halálára törni... Lám, Börne nem szerette, kerülte a Boulevard des Italiens-t... A kormány nem egyéb, mint e sétálók biztonsági szerve a szegények ellen — mondta egyszer neki Balzac, a Cardinal-kávéház üveglapja mögött, nagy, húsos kezével az uccára mutatva. S a Saint-Simonista Heine cinkos beleegyezéssel bólintott a royalista Girardin munkatársa felé...

Am menjen Börne Hambachba, lázítsa a megvadult német republikánusokat: néki ez a hóbortos, zseniális reakciós, ez a különös royalista Balzac igazibb barátja, elvtársa, hittársa, mint a zsarnoki forradalmár! Berry hercegnő közelebb áll hozzá, mint a szappanszagú szappanfűző a Salle du Saumonban! De, amikor 1832 júniusában fegyvert fognak a párisi munkások s a rue Saint Martin barrikádjain halomra hullnak, könnyes szemmel, megrendülten érzi, hogy közöttük lenne a helye... Balzac triumfál, csaknem örül a vérontásnak:

— Mit akar — mondja neki mély, a sok dohányzástól rekedtes hangján... — az az ember, akit a sors a társadalom aljára helyezett, épp oly kevésbé kérheti számon sorsát, mint a tokjába zárt osztriga. Gazdagokra szükség van s mindenki nem lehet gazdag...

— De szép álom a minden gazdagok országa, érdemes érte barrikádot emelni — csattan fel a büntudatos Heine... s Voltairet idézi: bizonyítsa be neki Balzac, hogy van, aki hátán nyereggel s van, aki lábán sarkantyúval születik...

— Mit gondol, egész Páris elférne a rue Richelieuban? — kérdi gnyosan Balzac s Balzacnak is igaza van, mint Börmének: vagy, vagy... De ő nem bir s nem akar következetes lenni, egységet teremteni önmagában: az élet bonyolult s ő bonyolult, mint az élet... „Csak az egyoldalúság igazán termékeny“... de ő inkább meddő marad... Olyan a politikában, mint a szerelemben: ingatag, változékony, s felületes. ...Mia republikánus, mert a

munkások halálmegvetésének nem tud nem hódolni... holnap bonapartista, mert utálja a „juste milieu“ külpolitikai kicsinyességét s visszakívánkozik a napoleoni *gloire* légkörébe... Tegnap pacifista... mert az erőszakos halál elrettenti... holnapután fennhangon vallja, hogy bármily szörnyű a háború, megtanít a halál megvetésére... Ma jakobinus körlehetetlenséggel készül feláldozni az érzelmeiket az igazságért... holnap magára ismer egy Pompadour-korabeli képen, amelyen egy lándzsás, sisakos, pajzsos lovag indulna a csatába, de kis, pajkos ámorok elveszik tőle pajzsát és lándzsáját s megláncolják virágjaikkal.

„Igy vergődöm e bájos kötelékben — írja rezignáltan — vergődöm fájdalom és örömök közt, míg mások sikra szállnak a szabadság nagy harcában...“ Mikor először látja meg Delacroix izzó, sötét, puskaporos képét, a frigsapkás, holtakon át gázoló, vakmerő asszonyról, aki háromszínnű zászlót tart egyik s pisztolyt a másik kezében: borzongva bánja, hogy forradalmi lelke elvesztette szüzességét, sajnálja, hogy nem egyszerűbb, nem tisztább, nem erősebb, mint amilyen... Kényelmes, megvesztegetett, opportunistá lélek...

Mind ritkábban találkozok Börnével. Már nem ugratja, leplezetlenül gyűlöli, a „sápadt, beteg zsidót“ ő, az egészséges, a szép; a komor apostolt a fashionable dandy; az aszkétát az epikureus, a képrombolót a művész, a spiritualistát, az érzéki felszabadulás hive, — a büszke öntudatos szegényt, a Rotschildok vendége. „Három nagy forradalmár volt az utóbbi időben s mindnek R a kezdőbetűje. Richelieu, Robespierre s Rotschild“ — mondta egyszer Heine, nagyobb társaságban, ahol Börne is jelen volt. Börne szó nélkül, sápadtan fölkel s otthagya az asztalt. Elege volt a heinei paradoxonokból.

Ez volt az utolsó találkozásuk..

P A R T I U M I T Á J

(Fanyar szemlélődés egy domb körül)

Írta: KOVÁCS KATONA JENŐ

A domb, melyre az olvasóval főleg néhány helyrajzi és festészeti általánosság céljából felkapaszkodunk, körülbelül háromszáz méter magas és a helységtől mintegy két kilométerre van, mely távolság általános benyomások szempontjából talán legideálisabbnak tekinthető. Ami a dombot illeti, nem sok hasznát látja a falu. Haszontalan, fölösleges gyűrődése a földkéregnek és mindössze egy homokkőbányát rejteget, melynek esőben gyorsan elomló termékei gazdasági szempontból még akkor is édeskeveset jelentenének, ha nem lenne oly nehéz megközelíteni. Viszont itt állunk rajta s Isten bölcsességében való vakmerő kételkedésnek tűnhetnék azt állítani, hogy semmi rendeltetése nincs, mert például arra kiválóan alkalmas, hogy irányt adjon a céltalan sétálóknak s különösen az egyedüllet után sóvárgó szerelmeseknek. A patak árterülete miatt ugyanis ebben az irányban lehet leg hamarabb kijutni a lakott részekből s így mindazok, akik a magányt keresik, errefelé találhatnak rá leg hamarabb. Ez természetesen a helység mindkét nembeli ifjúságának egyetlen szempontja csak. Nem akarok most Mész ur és a Hirschler et Co. fakitermelő cég szempontjairól